

## РОЛЬ НАУКОВИХ УСТАНОВ І НАУКОВЦІВ У ПИТАННІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

### THE ROLE OF SCIENTIFIC INSTITUTIONS AND SCIENTISTS IN THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE DEFENSE AND INDUSTRIAL COMPLEX OF UKRAINE: HISTORICAL AND LEGAL ASPECT

Кравчук М.Ю., д.ю.н, доцент,  
завідувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права  
Західноукраїнський національний університет

У статті з'ясовано, що в питанні належного оснащення оборонно-промислового комплексу України вагоме місце посідають науковці, їх наукові винаходи, а також політична воля щодо підтримки, фінансування, впровадження наукових інновацій у практичну площину. Встановлено, що в умовах воєнного часу велика частина світу допомагає Україні з поставкою зброї. І це може створити хибне уявлення про те, що наш оборонно-промисловий комплекс не розвивається взагалі, а Збройні Сили України відбивають агресивні атаки противника ракетними комплексами, системами залпового вогню, системами протиповітряної оборони виключно іноземного походження. Однак такі твердження є помилковими, оскільки український оборонно-промисловий комплекс працює, науковці впроваджують власні розробки і прикладом цього є наявність великої кількості вітчизняної зброї на передовій. Охарактеризовано вагому роль української влади щодо створення сприятливих умов для вітчизняного виробництва безпілотних літальних апаратів, налагодження масового виробництва, розвиток передових розробок, безпілотних технологій тощо. З'ясовано, що в державній політиці України питання обороноздатності зайняло перші позиції. Проведено аналіз загроз в оборонно-промислому комплексі України. Визначено, що однією із загроз у сфері розвитку оборонно-промислового комплексу є питання крадіжки наукових винаходів, а також переманювання, вербування українських науковців. При цьому об'єктом вербування може бути не лише носій відповідної інформації, але і його близьке коло оточення. Зроблено висновки про те, що наша держава повинна забезпечити максимальний захист інноваційних технологій, а також наукового потенціалу в межах власних кордонів. Саме від успішної науково-технічної й інноваційної політики в Україні залежатиме питання майбутньої безпеки, наскільки ми готові справлятися з викликами, пов'язаними з повномасштабним вторгненням росії, а також адаптації до змін.

**Ключові слова:** оборонно-промисловий комплекс, наукові установи, науковці, наукові винаходи, національне законодавство України, корупція, держава.

The article found out that scientists, their scientific inventions, as well as the political will to support, finance, and implement scientific innovations in the practical sphere play an important role in the issue of properly equipping Ukraine's defense-industrial complex. It has been established that in wartime conditions, a large part of the world helps Ukraine with the supply of weapons. And this can create a false impression that our defense-industrial complex is not developing at all, and the Armed Forces of Ukraine repel aggressive enemy attacks with missile complexes, salvo fire systems, and air defense systems exclusively of foreign origin. However, such statements are false, since the Ukrainian defense-industrial complex is working, scientists are implementing their own developments, and an example of this is the presence of a large number of domestic weapons on the front line. The significant role of the Ukrainian authorities in creating favorable conditions for the domestic production of unmanned aerial vehicles, setting up mass production, development of advanced developments, unmanned technologies, etc. is characterized. It was found that in the state policy of Ukraine, the issue of defense capability took the first positions. The analysis of threats in the defense-industrial complex of Ukraine was carried out. It was determined that one of the threats in the field of development of the defense-industrial complex is the issue of theft of scientific inventions, as well as luring and recruiting of Ukrainian scientists. At the same time, the object of recruitment can be not only the carrier of relevant information, but also his close circle. Conclusions were made that our state should provide maximum protection of innovative technologies, as well as scientific potential within its own borders. The question of future security will depend on a successful scientific, technical and innovative policy in Ukraine, how ready we are to cope with the challenges associated with a full-scale invasion of russia, as well as adaptation to changes.

**Key words:** defense-industrial complex, scientific institutions, scientists, scientific inventions, national legislation of Ukraine, corruption, state.

**Постановка проблеми.** Сумно констатувати, що в Україні на сьогодні не існує у достатній кількості відповідної науково-технологічної та виробничої бази з проектування, розробки та виготовлення сучасного комплексу протиповітряної оборони, бойових літаків, кораблів, бойових снарядів тощо. Це призвело до того, що на тлі вторгнення росії на українські землі, ми були вимушені просити допомогу з надання озброєння у наших іноземних партнерів. Зокрема йдеться про постачання Україні пускових установок протитанкового ракетного комплексу Javelin, зенітно-ракетних комплексів Stinger, танків Leopard, великокаліберних снайперських гвинтівок, боеприпасів і т. д. Саме завдяки такій допомозі іноземних держав Збройні Сили України змогли відбити і продовжують відбивати агресивні атаки ворога. Цей «гіркий» урок війни заставив українців задуматись над питанням щодо проблем належного оснащення оборонно-промислового комплексу. І в переліку цих проблем вагоме місце посідають науковці, їх наукові винаходи, а також політична воля щодо підтримки, фінансування, впровадження наукових інновацій у практичну площину.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Теоретичну основу нашого дослідження становлять наукові праці таких учених як Горбулін В., Демидко Л., Мельник С., Пашинський В., Сірик В., Ярусевич А. та інші.

**Метою статті** є з'ясування ролі держави, науково-дослідних установ, організацій промисловості та науки, що розробляють, виробляють, модернізують та утилізують продукцію військового призначення, виконують послуги в інтересах оборони для оснащення й матеріального забезпечення сил безпеки і оборони, а також здійснюють постачання товарів військового призначення та подвійного використання, надання послуг військового призначення під час виконання заходів військово-технічного співробітництва України з іноземними державами [1, с. 312].

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Оборонно-промисловий комплекс – сукупність підприємств, установ і організацій промисловості та науки, що розробляють, виробляють, модернізують та утилізують продукцію військового призначення, виконують послуги в інтересах оборони для оснащення й матеріального забезпечення сил безпеки і оборони, а також здійснюють постачання товарів військового призначення та подвійного використання, надання послуг військового призначення під час виконання заходів військово-технічного співробітництва України з іноземними державами [1, с. 312].

Звернення до питання становлення та розвитку оборонно-промислового комплексу України має істотну

наукову та практичну складові. Цілком очевидно, що однією із ключових функцій держави є оборонна функція. Зокрема у ст. 6 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» визначено, що до основних засад внутрішньої політики у сфері національної безпеки і оборони належить: 1) забезпечення життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у зовнішньополітичній, оборонній, соціально-економічній, енергетичній, продовольчій, екологічній та інформаційній сферах; 2) зміцнення обороноздатності держави, посилення відповідальності органів державної влади всіх рівнів за неналежну підготовку і забезпечення безпеки держави; 3) реформування Збройних Сил України та інших військових формувань з метою забезпечення їх максимальної ефективності та здатності оперативно реагувати на потенційні загрози Україні, надання особливої уваги прикриттю повітряного і морського простору держави, всебічному забезпеченню Збройних Сил України; 4) забезпечення поступового переходу до комплектування Збройних Сил України на контрактній основі, насамперед за спеціальностями, що визначають боездатність підрозділів; 5) забезпечення оснащення Збройних Сил України новітніми видами військової техніки та озброєнь, відновлення спроможності оборонно-промислового комплексу щодо впровадження новітніх технологій як на основі кооперації з державами-партнерами, так і впровадження власних замкнених циклів створення військової техніки та озброєнь; 6) удосконалення системи демократичного цивільного контролю над Воєнною організацією держави та правоохоронними органами, забезпечення їх відповідності вимогам європейських інституцій; 7) забезпечення реалізації гарантій соціального захисту військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу, працівників правоохоронних органів, інших привірних до них осіб та членів їхніх сімей; 8) завершення формування і розвиток вітчизняного оборонно-промислового комплексу; впровадження практики державного замовлення на озброєння та військовою техніку для Збройних Сил України, інших складових Воєнної організації держави [2]. З огляду на визначені і закріплені державою на законодавчому рівні постулати необхідно звернути увагу на формування результативної й ефективної стратегії щодо розвитку оборонно-промислового комплексу, а також внесення нових правових ініціатив в цій сфері.

Як відомо, історично Україна володіла третім за потужністю ядерним комплексом світу. Але щойно наша держава здобула незалежність країни Заходу, США та інші вимагали позбутися такого небезпечного арсеналу. В грудні 1991 року Америка пропонувала Україні відмовитися від ядерного зброї, а натомість гарантувала їй вступ до НАТО, що в майбутньому послужило забезпеченню безпеки територіальної цілісності. Варто зазначити, що українська влада не мала можливості здійснювати системний контроль над ядерною зброєю, але при цьому значна частина систем управління стратегічними ракетами розроблялись на території України. Основним виробником у даному питанні був Харківський «Хартрон». З усього знищеного ядерного потенціалу в Україні залишився тільки збагачений уран, що надавав можливість створити ядерні бомби. Однак, надалі значна частина високозбагаченого матеріалу була передана російській стороні. Звідси, говорячи про тактичну ядерну зброю як зброю стримувань, можна прийти до висновку, що допоки в нас була ця зброя, доти ми володіли стримуючим фактором від нападів агресорів-сусіда. І на даний час відновити ядерний потенціал є надзвичайно складним питанням для України.

У ХХІ ст. наука не стоїть на місці, а навпаки – набирає все більше і більше обертів у розвитку нових ідей, технологій, результатів діяльності. Саме від розвитку науки,

наукових відкриттів українських учених, їх наукових розробок напряму залежить безпека і оборона нашої країни. Особливої уваги для України становить новітня і сучасна зброя, а зокрема кінетична зброя. Дана зброя являє собою електромагнітні гармати, що базуються на прискоренні снарядів до гіперзвукових швидкостей електромагнітним способом. Дослідження щодо створення зброї на основі гіпершвидкісних прискорювачів має передбачати створення принципово нових гармат, що прийдуть на заміну існуючих зразків. Перевага такої зброї не тільки в збільшенні дальності стрільби, а і у тому, що фізика взаємодії снаряду з перешкодою, яка трапляється на шляху його руху, якісно відрізняється від фізики дії традиційних боеприпасів [3, с. 84]. Відповідна ракета має властивість летіти зі швидкістю, яка значно перевищує швидкість звуку. Також вона влучає у ціль, завдаючи шкоди, порівняної до ядерної. Однак при цьому не спричиняє радіаційного забруднення. Для розробки і використання кінетичної зброї потрібен колосальний науковий, військовий потенціал та значні фінансові затрати з боку держави, що в сукупності забезпечить і гарантуватиме потужний розвиток оборонно-промислової сфери.

Слід зауважити, що в системі національної безпеки оборонно-промислового комплексу відіграє важливу стратегічну складову, так як в ньому сконцентровані науково-технологічні основи безпеки держави. Відповідно даний комплекс є найбільш вразливим до різних негативних дисбалансів, зростання ризиків та загроз, руйнівних впливів, фінансової нестабільності, корупції, політичних суперечок. Це породжує ряд проблем на шляху його розвитку, впровадження інновацій та пріоритетності.

Науковець Горбулін В. П. вбачає основні проблеми ОПК України на шляху впровадження новітніх технологій у наступному: 1) недостатній рівень вітчизняної академічної та прикладної науки; 2) неготовність, за окремими винятками, реалізувати інноваційні проекти; 3) застарілість виробничої бази; 4) виробничо-технологічний потенціал української економіки ґрунтується на четвертому укладі; 5) здійснена приватизація (корпоратизація) підприємств ОПК без зобов'язання технологічної модернізації привела галузь до декапіталізації – впровадження нових технологій не забезпечує комерційний зиск; 6) слабкість (відсутність) внутрішнього ринку високотехнологічної продукції; 7) в реаліях української економіки держава водночас є розробником, інвестором, виробником і єдиним замовником такої продукції; 8) загальна невідповідність інфраструктури національної економіки та соціальної сфери високотехнологічним виробництвам; 9) господарський комплекс України функціонує в межах індустріально-аграрної парадигми другої половини ХХ ст.; 10) впровадження інновацій нового технологічного циклу можливе лише в окремих пріоритетних сегментах на базі державного замовлення за замкненим циклом; 11) відсутність узгодженої державної політики технологічного розвитку оборонної промисловості України; 12) неприйнятно малі обсяги бюджетного фінансування робіт у сфері критичних оборонних технологій, неузгодженість та нескординованість дій структур, відповідальних за політику в цій сфері [4, с. 20].

Розділяємо також думку Данильченка Ю. Б. про те, що серед усього спектра загроз, є корупційний вплив (як прямому, так і завуальованому, що здійснюється через внутрішніх агентів) на військовою безпеку держави. Системність проявів корупції у секторі оборони України свідчить про наявність особливих, навіть певною мірою специфічних чинників, які її зумовлюють. У загальному вигляді ці чинники можна віднести насамперед до впливів на армію з боку зовнішнього надмірно корумпованого середовища всієї країни [5, с. 132]. Корупція, як одна з основних загроз національній безпеці, безпосередньо піднімає стан обороноздатності нашої держави, впливає на спроможність

Збройних Сил України здійснювати захист. Звідси, фінансові потоки, призначені для забезпечення озброєння армії, на жаль, опиняються в кишенях держслужбовців та інших осіб. Саме тому подальше існування держави передбачає негайного вирішення цього питання. Недопустимо і неприйнятно, особливо в період воєнного стану, розвивати корупційний клімат в оборонно-промисловій сфері країни.

Яскравим прикладом впровадження корупційних схем можна назвати державний концерн «Укроборонпром», який є найбільшим постачальником новітнього озброєння та послуг з ремонту військової техніки для Збройних Сил України. До його складу входять 118 підприємств-учасників, які працюють у літакобудівній, суднобудівній, бронетранспортній, радіолокаційній та інших галузях. На Концерн покладено унікальні завдання щодо виконання державного оборонного замовлення, науково-дослідних та проектно-конструкторських робіт, організації експорту та імпорту озброєння та військової техніки. Однак, на підставі проведеного у 2021 році Національним агентством з питань запобігання корупції комплексного аналізу було виявлено, що непрозора та політично залежна форма управління «Укроборонпром» призвела до численних корупційних практик, у результаті реалізації яких оборонні підприємства втрачали кошти, засоби виробництва, приміщення, землі та інше цінне майно, накопичували кредиторську заборгованість та були доведені до збиткового стану [6]. Як результат, з метою усунення корупційних ризиків у діяльності оборонних підприємств 13.07.2021 р. прийнятий ЗУ «Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності», в якому визначені особливості правового, економічного та організаційного регулювання перетворення Державного концерну «Укроборонпром» в акціонерне товариство, державних унітарних підприємств, у тому числі казенних підприємств, що входять до складу Державного концерну «Укроборонпром», – у господарські товариства [7]. На підставі цього Закону [7] розпочато реорганізацію державного концерну та формування кардинально нової тривірневої вертикально-інтегрованої структури управління в оборонно-промисловому комплексі. У березні 2023 року український уряд прийняв рішення про перетворення державного концерну «Укроборонпром» в акціонерне товариство «Українська оборонна промисловість», що передбачає створенням сприятливих умов для залучення додаткових інвестицій у виробництво зброї, техніки та амуніції.

У переліку загроз у сфері розвитку оборонно-промислового комплексу варто виокремити питання крадіжки наукових винаходів, а також переманювання, вербування українських науковців. При цьому об'єктом вербування може бути не лише носій відповідної інформації, але і його близьке коло оточення. Для прикладу, український провідний інженер передав Китаю секретну інформацію про технологію виробництва бронетехніки. Згідно з інформацією Головного відділу контррозвідки УСБУ в Харківській області, в період 10–15 квітня 2017 року громадянка Китаю організувала виїзд фахівців-секретносців до КНР з метою отримання від останніх відомостей та технологій, які становлять державну таємницю у сфері оборонно-промислового комплексу. Одним із залучених до збору з метою передачі іноземній державі відомостей, що становлять державну таємницю, був провідний інженер відділу «Харківського конструкторського бюро з машинобудування імені О. Морозова». Харківський суд встановив, що колишній провідний інженер «Харківського конструкторського бюро з машинобудування імені О. Морозова» без попередження виїжджав із України до Китаю. Чоловіка визнали винним у порушенні законодавства про державну таємницю та оштрафували на 170 грн [8]. Звідси можна зробити висновок про те, що

у випадку потрапляння іноземних громадян на українські підприємства стратегічного значення, виникає пряма загроза обороноздатності нашої країни. Тим більше, якщо на такі підприємства потрапляють професійні шпигуни, то вони, як правило, не використовують професійну аудіо-, відеотехніку для фіксування і копіювання секретних матеріалів, оскільки, за допомогою власної пам'яті можуть легко переказувати інформацію. Сьогодні за великі суми коштів можна отримати секретні дані з об'єктів виробництва оборонно-промислового комплексу. Саме тому наша держава повинна забезпечити максимальний захист інноваційних технологій, а також наукового потенціалу в межах власних кордонів.

Виходячи з вищезазначених нами проблем та загроз в оборонно-промисловому комплексі України, особливо актуальною назріла необхідність у його реформуванні. Разом з тим, коли у воєнний час велика частина світу допомагає Україні з поставкою зброї, можна створити хибне уявлення про те, що наш оборонно-промисловий комплекс не розвивається взагалі, а Збройні Сили України відбивають агресивні атаки противника ракетними комплексами, системами залпового вогню, системами протиповітряної оборони виключно іноземного походження. Однак такі твердження є помилковими, оскільки український оборонно-промисловий комплекс працює, науковці впроваджують власні розробки і прикладом цього є наявність великої кількості вітчизняної зброї на передовій.

Як приклад, особливої уваги в сімействі броневих автомобілів «Козак» заслуговує серія 2м1 – це повноцінний броньовик для широкого спектру завдань. Український бойовий танк «Булат» – це перероблений радянський Т-64. На сьогоднішній день стоїть на озброєнні виключно у Збройних Силах України. Безпілотні літальні апарати «Лелека», «Фурия» і «Spectator» – це дрони оперативно-тактичного рівня українського виробництва, які допомагають передавати високоякісні знімки і відео складів, командних пунктів або скупчення живої сили противника і, відповідно, знищувати позиції ворога. Реактивні системи залпового вогню «Верба» і «Бастіон», які виконують функції щодо знищення живої сили противника, артилерійських і мінометних батарей і руйнування укріплень. «Нептун» – це маловисотна протикорабельна ракета з функцією знищення наземних цілей, яку українські війська взяли на озброєння у 2020 році [9].

Значна частина вищезазначеної зброї розроблена на основі радянських зразків, але, водночас, за роки незалежності України ця зброя пройшла вагомий шлях модернізації і подала вже зовсім іншою, значно сучаснішою і прогресивнішою.

Держава, в свою чергу, зобов'язана надалі надавати усю необхідну підтримку у роботі підприємств оборонно-промислового комплексу, здійснювати і виділяти достатнє фінансування, зосередити зусилля на тенденції перспективних розробок, налагодженні масового виробництва, залученні висококваліфікованих фахівців, досвідчених інженерів конструкторських бюро і науковців.

24 березня 2023 р. Уряд Кабінет Міністрів України прийняв постанову «Про реалізацію експериментального проекту щодо проведення оборонних закупівель безпілотних систем вітчизняного виробництва» [10], якою затвердив відповідний Порядок. Цей Порядок визначає механізм реалізації експериментального проекту щодо здійснення оборонних закупівель безпілотних систем (безпілотних авіаційних комплексів, безпілотних літальних апаратів, безпілотних наземних (роботизованих) комплексів, безпілотних водних (плаваючих) комплексів) (далі – безпілотні системи) вітчизняного виробництва (далі – експериментальний проект). Метою експериментального проекту є сприяння розвитку виробництва безпілотних систем вітчизняного виробництва шляхом встановлення особливого порядку здійснення Міноборони та/або Адміністра-

цією Держспецзв'язку (уповноваженими ними службами державного замовника) оборонних закупівель безпілотних систем вітчизняного виробництва, що визначається цим Порядком [10].

Звідси впливає створення українською владою сприятливих умов для вітчизняного виробництва безпілотних літальних апаратів, налагодження масового виробництва, розвиток передових розробок, безпілотних технологій тощо. По суті, в державній політиці України питання обороноздатності зайняло перші позиції. Адже розуміння того, що саме наявність самостійного, потужного, сучасного оборонно-промислового комплексу допоможе зберегти незалежність наших кордонів та гарантуватиме спокійне життя українського суспільства.

**Висновки.** Забезпечення спроможності Збройних Сил України вимагає зростання ролі інтелектуального потенціалу, активізації винахідництва, проведення науково-технічних й інноваційних процесів. Особливий інтерес у цих питаннях має першочергово проявляти держава, оскільки фундаментальні основи новаторства і винахідництва безпосередньо пов'язані з політикою, яку вона здійснює. Зокрема

йдеться про наявність й впровадження в дію відповідних нормативно-правових актів, комплексних програм, сучасної матеріально-технічної бази, розвиток професійної освіти, збереження людського наукового ресурсу тощо.

Відомі випадки, коли в державі є висококваліфіковані спеціалісти, готові реалізовувати новітні проекти оборонно-промислового комплексу, але відсутні базові сегменти, так як державою не передбачені витрати на їх закупівлю або власне виробництво. Або, матеріально-технічна база навчальних закладів, наукових установ, підприємств, установ і організацій промисловості є застарілою. Або, відсутні кошти щодо підготовки, перепідготовки висококваліфікованих фахівців. І це все як самостійно так і в сукупності може спровокувати руйнівний вплив оборонно-промислової сфери. Тому розуміння ряду вищезазначених нами проблем приводить до висновків про те, що саме від успішної науково-технічної й інноваційної політики в Україні залежатиме питання майбутньої безпеки, наскільки ми готові справлятися з викликами, пов'язаними з повномасштабним вторгненням росії, а також адаптації до змін.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Ратушний А. В. Стимулювання винахідницької діяльності у сфері військово-промислового комплексу. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 312–315.
2. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
3. Демидко Л. С. Перспективи розвитку засобів ураження майбутнього. *Системи озброєння і військова техніка*. 2014. № 2(38). С. 82–86.
4. Горбулін В. П. та ін. Сучасні науково-технологічні можливості в оборонній сфері. *Вісник НАН України*. 2018. № 9. С. 18–28.
5. Сарат А. О. Корупція в оборонно-промисловому комплексі як загроза національним інтересам і національній безпеці України. URL: [https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/16\\_06\\_2017/pdf/33.pdf](https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/16_06_2017/pdf/33.pdf). С. 131–135.
6. Топ-15 корупційних ризиків в управлінні підприємствами ДК «Укроборонпром» та шляхи їх подолання. URL: <https://statewatch.org.ua/wp-content/uploads/2021/11/Top-15-korupsiynykh-ryzykiv-na-pidpriemstvakh-DK-Ukrorobonprom-ta-shliakhy-ikhn-oho-podolannia-Doslidzhennia-StateWatch-ta-NAZK.pdf>
7. Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності: Закон України від 13.07.2021 р. № 1630-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2021. № 46. Ст. 378.
8. Харківського інженера оштрафували на 170 гривень за шпигунство на Китай. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2228417-harkivskogo-inzenera-ostrafuvali-na-170-griven-za-spigunstvo-na-kitaj.html>
9. Яка українська зброя громить армію Путіна і що чекає нашу «оборонку». URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/kakoe-ukrainskoe-oruzhie-gromit-armiyu-putina-1660312492.html>
10. Порядок реалізації експериментального проекту щодо здійснення оборонних закупівель безпілотних систем вітчизняного виробництва: постанова КМУ від 24 березня 2023 р. № 256. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/256-2023-p#Text>